

Форми звертання дітей і підлітків у спілкуванні з однолітками (на матеріалі англійської мови)

У фокусі дослідження – парадигми форм звертання, релевантні для адресанта і адресата при симетричних відношеннях (“діти/ підлітки – діти/ підлітки”). У рамках цих відношень адресант виступає певним мірилом критерію “вік” по відношенню до адресата, який може бути молодшим за адресанта, однаковим з ним за віком або старшим за нього. У статті запропоновано класифікацію форм звертань, що вживаються дітьми та підлітками у спілкуванні з однолітками та визначено функції цих форм звертань. Виділені три критерії класифікації форм звертання до адресата мовлення, а саме: 1) за кількістю адресатів, 2) за ступенем вираження адресата, 3) за типовістю/ не типовістю даної форми звертання до адресата певної вікової групи. Залежно від кількості адресатів нами виділяються індивідуальні (звертання до однієї людини) та множинні (одночасне звертання до цілої групи адресатів) звертання. Залежно від ступеня вираження адресата ми виділяємо безпосередньо адресатні та невизначено адресатні звертання. За типовістю/нетиповістю для даної вікової групи ми виділяємо преферентно-вікові, притаманні переважно одній віковій групі, але й не виключені для іншої, ексклюзивно-вікові форми звертання, притаманні лише певній окремо взятій віковій групі, та нейтрально-вікові, універсальні для всіх вікових груп. Діапазон функціонування форм звертання, детермінованих віком комунікаторів, змінюється залежно від комунікативної інтенції мовця та тональності спілкування. У рамках симетричних відносин форми звертання виконують регулятивну, вокативну, фактичну та емотивну функції. Зменшені власні імена виконують функцію грайливості.

Ключові слова: вікова диференціація, форми звертання, діти, підлітки, класифікація звертань, функції звертань.

Постановка наукової проблеми та її значення

Проблема адресатності висловлень тісно пов'язана з організацією діадичної інтеракції, з лінгвістичною інтерпретацією відносин між учасниками комунікативного акту, з розвитком комплексної теорії спілкування.

Одним із засобів передачі адресатності в діалогічному дискурсі є форми звертання. Звертання – це слово або сполука, що позначають особу чи

персоніфіковані предмет, явище, до яких звертається мовець, привертаючи увагу адресата до повідомлення, іноді надаючи предмету звернення оцінно-емотивної характеристики.

Форми звертання – це саме той об’єкт, в якому відображаються соціальні відносини й соціальні зміни в житті людей. Цілком природно, що форми звертання є детермінованими певними факторами, зокрема віком комунікантів, який визначає вибір тієї або іншої форми звертання до одного й того ж адресата протягом усього його життя.

Вік розглядається як основне поняття часової структури особистості. За даними психологічного словника, "вік" – це "обмежений відносними хронологічними межами період у фізичному та психічному розвитку людини" [5, с. 53].

Аналіз досліджень цієї проблеми

У сучасній англійській формі звертання досліджувались при вивченні кооперативної мовленнєвої поведінки у сімейному дискурсі (Семенюк А. 2007), при аналізі структурно-семантичного та прагматичного аспекту реалізації виховного впливу в парентальному дискурсі (Козлова В. 2012), при виділенні комунікативних стратегій сіблінгів в сімейному дискурсі (Зверева О., 2014).

Мета і завдання статті

У фокусі нашої уваги – парадигми форм звертання, релевантних для адресанта і адресата при симетричних відношеннях ("діти/ підлітки – діти/ підлітки"). У рамках цих відношень адресант виступає певним мірилом критерію "вік" по відношенню до адресата, який може бути молодшим за адресанта, однаковим з ним за віком або старшим за нього.

Метою цієї статті є запропонувати класифікацію форм звертань, що вживаються дітьми та підлітками у спілкуванні з однолітками та визначити функції цих форм звертань.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження

Із 16 виділених Д. Хаймзом компонентів моделі мовленнєвої комунікації

ми вважаємо релевантними для аналізу адресатності такі компоненти як адресант/мовець, адресат/отримувач інформації, комунікативна інтенція мовця та тональність спілкування [6, с. 54-56]. Людське спілкування розглядається як двосторонні суб'єктно-суб'єктні стосунки [3, с. 122].

У мовному спілкуванні і адресант, і адресат діють не інакше, як мовні особистості, до того ж “параметризовані”, які виявляють в процесі комунікації одну із своїх соціальних функцій. Тільки узгодженість параметрів адресанта і адресата обумовлюють успішність комунікації [1, с. 358]. Здатність адресата сприймати висловлювання як фізичну даність, здійснювати його семантичне прочитання та референційну прив'язку до дійсності зумовлює вірне “споживання” висловлення [4, с. 11].

Відзначаючи домінантність адресанта у взаємовідношеннях комунікантів, О.Воробйова наголошує на тому, що взаємини між адресантом і адресатом є більш складними, ніж домінування одного члена пари [2, с. 91]. І адресант, і адресат виконують певні соціальні ролі. Від факторів адресанта і адресата залежить вплив учасників комунікації один на одного, досягнення ними своїх прагматичних цілей.

Тональність спілкування визначається комунікативною інтенцією мовця, соціальними ролями адресанта і адресата та топіком бесіди.

Важливим засобом вираження специфіки адресата є його таксонімія. Нами виділені три критерії класифікації форм звертання до адресата мовлення, а саме: 1) за кількістю адресатів, 2) за ступенем вираження адресата, 3) за типовістю/нетиповістю даної форми звертання до адресата певної вікової групи.

Залежно від кількості адресатів нами виділяються індивідуальні (звертання до однієї людини) та множинні (одночасне звертання до цілої групи адресатів) звертання.

Залежно від ступеня вираження адресата ми виділяємо безпосередньо адресатні та невизначено адресатні звертання. За матеріалами дослідження вони становлять 82% і 18% від загального числа звертань відповідно. Об'єктом безпосередньо адресатних звертань є партнер по комунікації (прямий адресат), в

той час коли невизначено адресатні звертання можуть передбачати не тільки прямих учасників комунікативного акту, а й інших осіб, на яких посилається адресант.

За типовістю/нетиповістю для даної вікової групи ми виділяємо преферентно-вікові, притаманні переважно одній віковій групі, але й не виключені для іншої, ексклюзивно-вікові форми звертання, притаманні лише певній окремо взятій віковій групі, та нейтрально-вікові, універсальні для всіх вікових груп.

Залежно від комунікативної інтенції мовця та тональності спілкування варіюється діапазон та функціонування форм звертання в системі симетричних та асиметричних відношень. Ми виділяємо чотири основних функції звертання: вокативну, фатичну, регулятивну та емотивну.

Вокативна функція форм звертань полягає у привертанні уваги адресата.

Звертання батька до сина:

Bob: Look, Jean-Claude, a Peugeot.

Jean-Claude: No, Mr Beckwith, I would prefer to see the sights. (Segal, Man, Woman and Child, p. 37)

Фатична функція форм звертань розглядається у встановленні, підтриманні та розімкненні мовленнєвого контакту, що часто сприймається як частина соціального ритуалу.

Звертання незнайомця до підлітка:

Man: You're a very, very strange boy.

Holden: Good-bye, sir. Thanks a lot. No kidding. (Salinger, The Catcher in the Rye, p. 195)

Регулятивна функція є мірилом певних відносин між комунікантами.

Донька виражає захоплення своєю матір'ю, називаючи її за ім'ям

Evelyn:

Mother: I've told her you are out.

Janice: You are something, Evelyn! (Flagg, Fried Green Tomatoes... , p.126)

Емотивна функція форм звертань визначає почуття, психічний стан мовця

та діапазон стосунків між співрозмовниками.

Дівчинка роздратована розпитуванням матері по телефону:

Mother: Did he try any of that funny business with the trees?

Muriel: I said he drove very nicely, Mother. Now, please... (Salinger, A Perfect Day for Bananafish, p. 28)

Разом з вищезазначеними функціями всіх форм звертань, які вживаються старшими за віком та молодшими за віком, нами були виділені п'ять прагматичних функцій зменшувально-пестливих форм звертань, а саме: 1) вираження симпатії/емпатії, 2) вираження грайливості, 3) вираження іронічності, 4) вираження наміреної улесливості, 5) входження в довіру. Особливості цих функцій будуть розглянуті нижче.

Визначимо номенклатуру форм звертань та їх функціонування в умовах симетричних та асиметричних відношень спілкування.

У рамках симетричних відносин діти й підлітки вживають як індивідуальні, так і множинні звертання. Індивідуальні звертання можуть бути виражені прономінальними (*you*) та іменними формами звертання. Індивідуальні іменні звертання, в свою чергу, представлені як власними, так і загальними іменами. Власні імена, які виступають у функції звертання в умовах симетричних відношень, поділяються на: а) повні власні особисті імена, б) зменшені імена, в) середнє ім'я, г) «сімейні імена», тобто, на нашу думку, імена (повні чи зменшені), які вживаються виключно в рамках однієї сім'ї тільки її членами, д) прізвиська, е) так звані значущі імена, засновані на стилістичному прийомі антономазії.

а) Звертання дівчинки до подруги:

Wendy: Don't be so negative, Rosalind. (Sharmat, May I Have Your Autograph?, p. 16)

б) Зменшені імена утворюються шляхом скорочення (скорочення, як правило, відбувається за типом апокопи *Bern – Bernard*), або за допомогою зменшувальних суфіксів.

Звертання хлопчика до однокласника:

Bob: Speak for yourself, Bern. (Segal, Man, Woman and Child, p. 50)

Звертання підлітка до сестри:

Holden: Oh, God, Phoebe, don 'task me. (Salinger, The Catcher in the Rye, p. 172)

Звертання старшої сестри до молодшої:

Paula: Whatcha doing, Jessie, cooking or finger painting? (Segal, Man, Woman and Child, p. 95)

Звертання хлопчика до подруги:

Crow: Shut up, Hanny, you have a big fat mouth! (Mazer, I Hungry Hannah Cassandra Glen... , p. 11)

Звертання старшого за віком хлопчика до молодшого:

Brian: What 's up, Johnnoe? (Sillitoe, Key to the Door, p. 193)

в) Звертання підлітка до сестри, повне ім'я якої *Phoebe Weatherfield Cauldfield*:

Holden: C'mon, hey...Hey, Weatherfield. (Salinger, The Catcher in the Rye, p. 171)

г) Звертання старшого за віком хлопчика до молодшого друга, повне ім'я якого *Charles Baker Harris*:

Jem: Don 't worry, Dill, she ain 't gonna get you. (Lee, To Kill a Mockingbird, p. 74)

д) Звертання хлопчика до молодшої сестри, повне ім'я якої *Jean Louise Finch*:

Jem: Just think, Scout. (Lee, To Kill a Mockingbird, p. 95)

е) Значущі імена ми поділяємо на власне значущі імена, що стали узуальальною формою звертання (*Crow, Scout*), та імена-характеристики, що відображають якусь постійну або оказіональну характеристику адресата (*Miss Priss*).

Звертання подруги до хлопчика, якого звати *David*:

Hannah: Who cares, Crow? (Mazer, Hungry Hannah Cassandra Glen p.11)

Звертання брата до молодшої сестри, яку звати *Jean*:

*Jem: And who 'srunnin ', Miss Priss? (Lee, *To Kill a Mockingbird*, p. 37)*

Поряд із власними іменами діти та підлітки вживають оказіональні звертання, оцінні звертання та традиційні форми ввічливості.

Оказіональні звертання можуть бути марковані та немарковані. Якщо така форма вживається при звертанні до представників відповідної вікової групи (наприклад, *boy, child* до дітей та підлітків), її вживання є немаркованим.

Звертання до хлопчика:

*Someone: That's because they're high up, kid. (Sillitoe, *Key to the Door*, p. 29)*

Якщо ж цими оказіональними звертаннями позначаються адресати, які належать до іншої вікової групи (наприклад, звертання *boy, baby* до дорослої людини) або до іншої статі (наприклад, *guys* до дівчаток), то такі звертання є марковані.

Звертання до дівчаток:

*Bern: Come on, guys, let's hit the road. (Segal, *Man, Woman and Child*, p. 213)*

Оказіональні звертання можуть мати зменшувально-пестливі форми, які утворюються за допомогою суфікса [i], в орфографії *ie, ey, y*.

Звертання однокласника до дівчинки-підлітка:

*Baker: How do I know, laddie? (Gue, *She*, p. 151)*

Оцінні звертання (термін М. Олікової, [77]) поділяються на звертання з позитивною та негативною оцінкою.

Звертання дівчинки до друга-однолітка:

*Selma: Okay now, Greenman, honey, drive. (Mazer, *Furlough*, p. 87)*

Звертання дівчинки до молодшого брата:

*Jessie: Don't count on it, creep. (Segal, *Man, Woman and Child*, p. 73)*

Велика кількість оцінних звертань при симетричних відносинах знаходиться в межах просторіччя та сленгу.

Звертання дівчинки до друга-однолітка:

*Dottie: Bus, dumbo. (Mazer, *Furlough*, p. 89)*

Звертання хлопчика до сусіда по кімнаті:

*Bern: I know you drove, schmuck. (Segal, *Man, Woman and Child*, p. 60)*

Традиційні форми ввічливості можуть бути виражені компонентними моделями типу: традиційна форма ввічливості + ім'я, традиційна форма ввічливості + прізвище.

Звертання підлітка до однокласниці:

Bob: That is where you're wrong, Miss Goodheart. I've never be more serious.
(*Segal, Man, Woman and Child, p. 57*)

Множинні звертання часто представлені словосполученнями прономінальної і okazіональної або прономінальної і оцінної форм звертання. Факультативним елементом є прикметники *dear, little, old, young*, в яких семантичне значення "віку" нейтралізувалось.

Звертання підлітка до однолітків:

Chuck: This isn't good-bye forever, you guys. (*Gallo, Do you Want my Opinion?, p. 107*)

Звертання молодшого брата до сестер:

Jean: Fm going to Dad, my dear. (*Segal, Man, Woman and Child, p. 141*)

Кожна із зазначених форм звертання відповідає певній комунікативній інтенції мовця.

Розглянемо функції форм звертань у симетричних ситуаціях спілкування дітей/підлітків.

Діти та підлітки у розмові з однолітками, вживаючи звертання у вокативній функції, вдаються до власних імен у поєднанні з оцінними формами.

Звертання дівчинки до подруги:

Kit: Do you hear me, darling. Clio? (*Binchy, The Glass Lake, p. 352*)

Звертання хлопчика до товариша:

Roger: Bill! Hey, listen, jerk. (*Flagg, Fried Green Tomatoes... , p. 26*)

Форми звертання, що виконують фатичну функцію, як правило, займають ініціальну позицію (в системі симетричних відношень це: ім'я, повне ім'я, прізвище, зменшене власне ім'я, прізвисько, які при доброзичливих стосунках поєднуються з оцінними звертаннями).

Звертання хлопчика до подруги та дівчинки до хлопчика у відповідь:

Dill: Jean-Louise-Finch, you are going to die in three days.

*Scout: Dill, if you don't hush I'll knock you bowlegged. I mean if, now - (Lee, *To Kill a Mockingbird*, p. 52)*

Звертання подруги до хлопчика та хлопчика до дівчинки у відповідь:

Lauren: Hi, John, dear!

*John: Hi, Loren, sweetheart! (Gallo, *Do you Want my Opinion?*, p. 98)*

Регулятивна функція полягає у тому, що форми звертань виступають важливим мірилом відносин підлеглості, встановлення адресантом свого авторитету, домінуючого становища в дискурсі, тобто звертання несе певне психологічне навантаження, яке відповідає комунікативній інтенції мовця, здійснює тиск на адресата, зміцнює в його свідомості необхідність підкоритися, встановлює певну дистанцію між адресантом і адресатом. У цих випадках вживається звертання на сімейне ім'я + прізвище, ім'я + (середнє ім'я) + прізвище.

Звертання хлопчика до молодшого за віком друга за сімейним ім'ям *Dill* і прізвищем *Harris* (повне ім'я хлопця *Charles Baker*):

*Jem: I hope you've got it through your head that he 'll kill us each and every one, Dill Harris. (Lee, *To Kill a Mockingbird*, p. 25)*

Звертання хлопчика до сусідської дівчинки за ім'ям, середнім ім'ям та прізвищем:

*Bob: Why don't you come over, Rosalin Mary Smith? (Aiken, *The Gift-Giving*, p. 149)*

Звертання дівчинки до хлопчика за прізвищем:

*Elizabeth: Go play in traffic, Friedman. (Duane, *Midnight Snack*, p. 22)*

При симетричних відносинах комунікантів форми звертань виконують емотивну функцію виражаючи дошкульно-зневажливе ставлення до адресата. У такій функції вживаються традиційні форми ввічливості та оцінні звертання, мета яких – показати презирство, дошкулити адресату, висловити свою зневагу до нього та заставити усвідомити недопустимість певної поведінки.

При звертанні до однокласника зневага в словах Ханни проявляється й в

такому аспекті, як поєднання значущого імені *Crow* з власне особистим ім'ям *David* та сленговим іменем-характеристикою *Gutless* (несміливий):

Hannah: I will, but you can just forget about eating any of that food, because I'm not brining any back for you, Mr. Crow David Gutless. (Mazer, I, Hungry Hannah Cassandra Glen... p. 11)

Одне і теж оказіональне звертання в залежності від тональності спілкування може бути амбівалентним, тобто виражати широкий спектр стосунків від поваги до зневаги.

Kid як показник поваги при звертанні підлітка до однолітка:

Holden: You 're a gentleman and a scholar, kid. (Salinger, The Catcher in the Rye, p. 67)

Kid як показник зневаги та презирства при аналогічних умовах спілкування:

Monk Klutter: Kid, you are going to have to educate your girl friend. (Gallo, Do you Want my Opinion?, p. 104)

При симетричних відносинах зменшені власні імена, які утворені за допомогою зменшувально-пестливих суфіксів, виконують функцію грайливості.

Звертання хлопчика до однолітка:

Bill: Chuckie, have you ever had any j-o-n-e-s?

Chuck: Y-e-a-h, Billy-bov. (Cosby, Love and Marriage, p. 62)

Висновки та перспективи подальшого дослідження

Таким чином, корпус форм звертань у рамках симетричних відношень становлять прономінальні та іменні звертання, причому іменні поділяються на загальні та власні імена, останні представлені повними власними особистими іменами, зменшеними іменами, середнім іменем, «сімейними» іменами, прізвиськами, так званими значущими іменами (власне значущими та іменами-характеристиками). Поряд із вищезазначеними формами діти та підлітки вживають оказіональні звертання (марковані та немарковані), оцінні (з позитивною та негативною оцінкою) та традиційні форми ввічливості.

Діапазон функціонування форм звертання, детермінованих віком

комунікантів, змінюється залежно від комунікативної інтенції мовця та тональності спілкування. У рамках симетричних відносин форми звертання виконують регулятивну, вокативну, фактичну та емотивну функції. Зменшені власні імена виконують функцію грайливості.

Подальші дослідження будуть спрямовані на аналіз адресатності в парентальному дискурсі при спілкуванні дітей та підлітків з дорослими.

Джерела та література

1. Арутюнова Н.Д. Фактор адресата / Н.Д. Арутюнова // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1981. – Т. 40. – №4. – С.356-367.
2. Воробьева О.П. Текстовые категории и фактор адресата / О. П. Воробьева. – К.: Вища школа, 1993. – 200 с.
3. Леонтьев А.А. Деятельность и общение / А.А. Леонтьев // Вопросы философии. – 1979. №1. – С. 121-132.
4. Почепцов Г.Г. О коммуникативной типологии адресата / Г.Г. Почепцов // Речевые акты в лингвистике и методике. Пятигорск: ПГПИ, 1986. – С. 7-10.
5. Психолингвистический словарь / Под ред. В.В. Давыдова, А.В. Запорожца и др.: Научн. исслед. ин-т общей психологии АН СССР. – М.: Педагогика, 1983. – 726 с.
6. Hymes D. On Communicative Competence / Dell Hymes // Sociolinguistics / Ed by J. Pride and J. Holmes. – Harmondsworth, Middx.: Penguin. – 1972. – P. 165-202.

Елена Галапчук-Тарнавская

Формы обращения детей и подростков в общении с ровесниками

Статья посвящена изучению форм обращения детей и подростков в общении с ровесниками. В рамках отношений “дети/ подростки – дети/ подростки” адресант выступает неким мериллом критерия “возраст” по отношению к адресату, который может быть моложе адресанта, одного возраста или старше. В ходе системного анализа форм обращения были разработаны три классификации по следующим критериям: количество адресатов, степень выраженности адресата, типичность/ не типичность данной формы обращения к адресату-ребенку; а также проанализированы функции форм обращения в речи детей/ подростков; отдельно выделены прагматические функции уменьшительно-ласкательных форм обращения. Корпус форм обращения представлен прономинальными и именными обращениями, при чем именные делятся на общие и имена собственные, последние представлены полными собственными именами, уменьшительными именами, средними

именами, так называемыми средними именами, кличками. Основными функциями форм обращения являются: регулятивная, вокативная, фатическая и эмотивная функции.

Ключевые слова: возрастная дифференциация, формы обращения, дети, подростки, классификация обращений, функции обращений.

Olena Halapchuk-Tarnavska

Forms of Address Used by Children and Adolescents in Peer Conversations

This article presents an analysis of the forms of address used by children and adolescents in conversations with their peers. In symmetrical relationships the age of the speaker determines the form of address which he/she will select when conversing with children or adolescents. Three criteria for classifying forms of address have been formulated: 1) the number of addressees involved; 2) the extent to which a personal name or else a generic term is utilized by the addresser; 3) the degree of typicality of specific forms of address amongst members of a given age group. Individual and plural forms of address are defined as a function of the number of addressees involved. Forms of address entailing clearly named or else generically designated addressees are identified in terms of the degree of specificity employed by the addresser. Age-preferential, age-exclusive and age-neutral forms of address are singled out in terms of the forms which are typical for a given age group. A comprehensive overview is given of forms of address which are used in symmetrical communicative interaction. Definitions have been provided for four main functions of forms of address: vocative, phatic, regulating and emotional. When communicating with their peers, children and adolescents use both pronominal and nominal address forms. The manner in which full names, first plus second names, and family pet names are used as forms of address is an age-preferential phenomenon. Along with the forms mentioned above, children use occasional forms of address (marked and unmarked), evaluative forms of address (implying a positive or a negative appraisal) and traditional polite forms of address.

Key words: age differentiation, address forms, children, teenagers, peers, classification of address forms, functions of address forms.